

Kahlenberg, Friedrich P.

Znaczenie dla nauki i ekonomiczne podstawy edycji źródeł do historii najnowszej

---

Dzieje Najnowsze 32/4, 59-69

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WARSZTAT HISTORYKA

Friedrich P. Kahlenberg
Koblencja

Znaczenie dla nauki i ekonomiczne podstawy edycji źródeł do historii najnowszej

Dyrektor Public Record Offices w Londynie, Sarah Tyacke, zapoznała się podczas swojej pierwszej wizyty w Bundesarchiv (Archiwum Federalnym) w Koblencji, w październiku 1996 r., z edycją *Kabinettsprotokole der Bundesregierung (Protokoły Posiedzeń Rządu RFN)*. Spontanicznie zapytała, „ile marek zarabia Bundesarchiv na każdym tomie tej serii wydawniczej?” Po moich powściągliwych i wymijających odpowiedziach wyraziła opinię, że przygotowywany równocześnie z nowym tomem dokumentów CD-rom będzie hitem w „businessplanie” Archiwum. Ten krótki fragment rozmowy podkreśla, jak aktualne pozostają pytania sformułowane podczas sympozjum Monumenta Germaniae Historica i Komisji Historycznej przy Bawarskiej Akademii Nauk; a do spraw Public Record Office powrócę jeszcze.

Zgodnie z pytaniami sformułowanymi przez Schieffera, dokonam najpierw przeglądu przygotowanych w Archiwum i obecnie już zamkniętych serii wydawniczych, później omówię aktualne edycje źródłowe i zakończę spojrzeniem na perspektywy w przyszłości.

I

W latach 1968-1990 wydawana była seria „Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik” („Akta Kancelarii Rzeszy. Republika Weimarska”). Wydawał ją Karl Dietrich Erdmann z ramienia Komisji Historycznej przy Bawarskiej Akademii Nauk oraz Wolfgang Mommsen i Hans Booms ze strony Bundesarchiv¹. Koncepcja, planowanie i realizacja tej serii wydawni-

¹ *Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik*, K. D. Erdmann — Historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, W. Mommsen — Bundesarchiv, W. Vogel (wyd.): *Das Kabinett Cuno*, K.-H. Harbeck (opr.), Boppard 1968; *Das Kabinett Müller II*, M. Vogt (opr.), Boppard 1970; *Das Kabinett Scheidemann*, H. Schulze (opr.), Boppard 1971; *Das Kabinett Müller I*, M. Vogt (opr.), Boppard 1971; *Das Kabinett Fehrenbach*, P. Wulf (opr.), Boppard 1972. Następnie seria wydawana była przez Hansa Boomsa-Bundesarchiv, przy współpracy Waltera Vogla: *Die Kabinette Wirth I und II*,

czej były przedmiotem dyskusji na kolokwium zorganizowanym w Archiwum w dniach 28-29 czerwca 1991 r., materiały, z którego zostały opublikowane, dopiero w 1997 r.² Eberhard Weis i Hans Booms przedstawili tam stanowisko Komisji Historycznej i Archiwum³. Tilman Koops dążył nie tylko do zestawienia recenzji poszczególnych tomów, ale także zebrał zawarte w nich najważniejsze myśli w odrębnym artykule⁴.

Ponieważ można sięgnąć do cytowanego tomu, sformułuję moje wywody krótko. Wielokrotnie podkreślano rolę Karla Dietricha Erdmanna jako wydawcy i mam podstawy, żeby przyłączyć się do tego uznania. Między ukazaniem się pierwszego tomu *Das Kabinett Cuno 22. November 1922 bis 12. August 1923* w 1968 r. a ostatnim tomem serii *Das Kabinett Brüning I und II, 3. Teilband, 10 October 1931 bis 30. Mai 1932* w 1990 r. upłynęły 22 lata, czyli przeciętnie co roku ukazywał się jeden tom. Trzeba jednak doliczyć do tego czas przygotowywania koncepcji i planów. Abstrahując od starszych studiów wstępnych w końcu lat pięćdziesiątych, przygotowania te rozpoczęły się wraz z objęciem stanowiska dyrektora Bundesarchiv przez Karla G. Bruchmanna w 1961 r. i prowadzone były tam przede wszystkim przez Wilhelma Rohra i Waltera Vogla. Jeszcze jesienią tego samego roku dołączył do nich K. D. Erdmann — wówczas kierownik naukowy *Quellen zur deutschen Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts (Źródła do niemieckiej historii XIX i XX wieku)* w Komisji Historycznej przy Bawarskiej Akademii Nauk. Komisja ta zatwierdziła jesienią 1962 r. projekt wspólnej edycji wraz z Bundesarchiv protokołów posiedzeń rządów Rzeszy z okresu Republiki Weimarskiej. Poprzedziły to rozmowy służące ograniczeniu nowej serii wydawniczej od realizowanych projektów Komisji Historii Parlamentaryzmu i Partii Politycznych⁵. Kluczowe znaczenie dla stworzenia szerszych możliwości pracy od 1964 r. miała decyzja Deutsche Forschungsgemeinschaft o przejęciu kosztów osobowych autorów edycji. Jeżeli włączyć lata przygotowań, to edycja „Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik” trwała łącznie prawie trzy dziesięciolecia.

Przy określaniu kosztów edycji sprawy druku odgrywały w porównaniu z kosztami osobowymi rolę drugorzędną. Komisja Historyczna zleciła w całym okresie 1963-1988 prowadzenie spraw edycji w Koblencji Gunterowi Abramowskiemu, który opracował gabinety Marxa I i II (1923-1925) oraz Marxa III i IV (1926-1928). Dokumenty te wydane zostały, za każdym razem w dwóch tomach, w latach 1973 i 1988. Trzeba przy tym pamiętać, że zatrudniony na stałe kolega K. D. Erdmanna miał jako jego współpracownik liczne dodatkowe zadania: przez cały czas zajmował się kolegami mającymi umowy na krótsze okresy. Abstrahując od tego jednego specjalnego przypadku, analiza czasu trwania umów czasowych pozostałych dziewię-

Schulze-Bidlingmaier, Boppard 1973; *Das Kabinett Marx I und II*, G. Abramowski, Boppard 1973; *Die Kabinette Luther I und II*, K.-H. Minuth, Boppard 1977; *Die Kabinette Stresemann I und II*, K. D. Erdmann, M. Vogt (opr.), Boppard 1978. Następnie seria wydawana była przez Hansa Boomsa — Bundesarchiv: *Das Kabinett Bauer*, A. Golecki (opr.), Boppard 1980; *Das Kabinett Brüning I und II*, Tilman Koops (opr.), t. 1-2, Boppard 1982, t. 3, Boppard 1990; *Das Kabinet von Schleicher*, K.-H. Minuth, Boppard 1986; *Das Kabinet Marx III und IV*, G. Abramowski, Boppard 1988; *Das Kabinett von Papen*, K.-H. Minuth, Boppard 1989.

2 Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik. Ergebnisse einer Tagung des Bundesarchivs zum Abschluss der Edition 28. bis 29. Juni 1991, T. Koops, M. Vogt (wyd.), Koblenz 1997.

³ Ibidem, s. 13-14 i 15-27.

⁴ Ibidem, s. 111-112 (*Wykaz recenzji*) i 85-90 (*Uwagi o odbiorze edycji*).

⁵ 23 maja 1998 r. Rudolf Morsey stwierdził, że Erich Matthias wystąpił już w 1954 r. z memoriałem w sprawie edycji protokołów posiedzeń rządu. W materiałach Bundesarchiv z lat 1960-1962 nie ma dokumentów potwierdzających takie szerokie plany wydawnicze Matthiasa.

ciu autorów serii wydawniczej pokazuje, że na opracowanie jednego tomu potrzebowano przeciętnie niecałe cztery lata. Zgodnie z płacami obowiązującymi przy takich umowach w 1997 r. (BAT IIA) koszty osobowe przygotowania jednego tomu wynoszą ok. 400 tys. marek. Zgodnie z zaleceniem Ministerstwa Finansów RFN należy do tych obiektywnych kosztów doliczyć jeszcze tzw. ogólne koszty osobowe, które ponosi instytucja prowadząca projekt; powinno się je szacować na ok. 30% kosztów. Chodzi tu o ogólne koszty administracyjne, służby wewnętrzne, lokale, a także prace kierownicze i nadzorujące. Tym samym przeciętna cena przygotowania gotowego do druku maszynopisu jednego tomu wynosi 520 tys. marek. Ponieważ w omawianej serii ukazały się 23 tomy, daje to teoretycznie sumę 12 mln marek.

Komisja Historyczna i Bundesarchiv dzieliły każdorazowo między siebie koszty druku, które wynosiły przeciętnie 80 tys. marek za tom, czyli łącznie 1,84 mln marek. Tak więc trzeba przyjąć, że cały koszt przygotowywanej i ukazującej się przez trzy dziesięciolecia serii wydawniczej „Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik” wyniósł prawie 14 mln marek.

Trudno natomiast przeliczyć na pieniądze wartość naukową zakończonej edycji źródeł. Liczba sprzedanych egzemplarzy jest niewiele mówiącą wskazówką. Jedynie w nielicznych przypadkach nakład tomu, wydawano je w wydawnictwie Harald Boldt w Boppard, przekroczył tysiąc egzemplarzy. W 1996 r. wydawnictwo to włączone zostało do monachijskiego wydawnictwa R. Oldenbourg; nie miało to znaczenia dla przejętej przez to wydawnictwo edycji „Akten der Reichskanzlei”. Instytucje przygotowujące edycje źródeł nie mają możliwości zmierzenia słuchalności — jak radio albo oglądalności — jak telewizja i oszacowania w ten sposób dość wiernie zakresu ich odbioru. Pewien punkt oparcia stanowiły częstotliwość wypożyczania tych wydawnictw z bibliotek naukowych. Zazwyczaj tomy „Akten der Reichskanzlei” znajdują się w zbiorach podręcznych. Tam można określić częstotliwość sięgania po nie, ale nie zakres ich wykorzystywania. Tak więc pozostaje przede wszystkim tradycyjna metoda mierzenia odbioru przez badanie częstotliwości cytowania i wykorzystywania w zajęciach dydaktycznych w szkołach wyższych. Rezonans w formie omówień tomów ma jedynie ograniczone znaczenie dla zobiektywizowania wartości informacyjnej edycji. Właściwie nie ma godnych zaufania kryteriów obiektywnego mierzenia tej wartości. Archiwiście w Bundesarchiv nasuwa się nieodparcie porównanie kosztów edycji jednego tomu źródeł z ponoszonymi przez archiwum filmowe kosztami archiwalnego zabezpieczenia, wypełniającego jeden wieczór, starego, niemieckiego filmu fabularnego. Nie miejsce tutaj, by zestawiać koszty poniesione na zabezpieczenie jakiegoś konkretnego filmu. Jednakże wewnętrzna analiza pokazuje, że suma niezbędna do wydania jednego tomu edycji źródeł odpowiada tej potrzebnej do archiwalnego zabezpieczenia dwóch długometrażowych filmów kolorowych, albo sześciu białoczarnych, łącznie z przygotowaniem nadających się do emisji kopii roboczych.

Do zakończonych edycji należy, przygotowana wspólnie z Institut für Zeitgeschichte i opublikowana w pięciu tomach w latach 1976-1983 w wydawnictwie R. Oldenbourg, seria wydawnicza „Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik 1945-1949” (Akta do genezy Republiki Federalnej Niemiec 1945-1949)⁶. Po upływie obowiązujących w archiwach 30 lat,

⁶ *Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik 1945-1949*, Bundesarchiv, Institut für Zeitgeschichte (wyd.): t. 1: *September-Dezember 1946*, W. Vogel, Ch. Weisz (opr.), München 1976; t. 2: *Januar-Juni 1947*, W. Werner (opr.), München 1979; t. 3: *Juni-Dezember 1947*, G. Plum (opr.), München 1982; t. 4: *Januar-Dezember 1948*, Ch. Weisz, H.-D. Kreikamp, B. Steger (opr.), München 1983; t. 5: *Januar-September 1949*, D. Kreikamp (opr.), München 1981 (specjalne wydanie 1989).

po których udostępnia się materiały urzędowe, główną serią miały stać się protokoły posiedzeń Rady Krajowej (Parlamentarnej) Amerykańskiej Strefy Okupacyjnej i działającej w Hamburgu, w części brytyjskiej, konsultacyjnej Rady Strefy. Uzupełnione miały one zostać zapiskami ze spotkań szefów krajów i prowincji strefy brytyjskiej z okresu od 1945 r. do marca 1946 r. Mój poprzednik w Bundesarchiv, Hans Booms, uzgodnił tę inicjatywę, która w Archiwum przygotowana została przy liczącym się udziale Waltera Vogla jeszcze w 1970 r., gdy był zastępcą wcześniejszego prezydenta Bundesarchiv, Wolfganga Mommsena, z Martinem Broszatem, wieloletnim dyrektorem Institut für Zeitgeschichte. Dwaj historycy historii najnowszej zawarli, przygotowując tę edycję, pragmatyczny kompromis: w Bundesarchiv znajdowały się źródła, i to nie tylko same protokoły, ale także potrzebne do komentarzy materiały pozostałych centralnych resortów administracji — niewyczerpane źródło archiwalne. Institut für Zeitgeschichte miał jednak możliwości badawcze, czyli kadre naukową; wymienię tutaj nazwiska należących do wspólnej komisji wydającej nową serię: Guntera Pluma, Thilo Vogelsanga i Christoha Weisza z tegoż Instytutu oraz Petera Buchera, Waltera Vogla i Wolframa Wenera z Bundesarchiv. Obydwie instytucje zakończyły wydawanie nowej serii w ciągu trzynastu lat. W 1989 r. ukazało się jeszcze wydanie *paperback*. Niezależnie od znaczenia tej edycji dokumentów zasada ich wyboru musiała spotkać się z krytyką. Komisja Historii Parlamentaryzmu i Partii Politycznych miała w pełni rację, wydając w 1993 i 1994 r. w opracowaniu Gabriele Stuber pełną edycję protokołów i załączników konsultacyjnej Rady Strefy Brytyjskiej z lat 1946-1948⁷. Często także krytykowano tytuł serii, ponieważ w 1946 r. nie sposób było przewidzieć utworzenie w 1949 r. Republiki Federalnej Niemiec. Mimo to edycja miała w momencie ukazania się wysoką wartość informacyjną: nie były przecież wtedy znane materiały OMGUS, czyli amerykańskiego zarządu wojskowego, ani brytyjskiej administracji okupacyjnej. Zmieniło się to dopiero na początku lat osiemdziesiątych, w wyniku przygotowania we współpracy Bundesarchiv i Institut für Zeitgeschichte z archiwami krajów związkowych mikrofilmów zasobów głównego archiwum w USA i otwarcia dostępu do materiałów w Public Record Office w Londynie⁸. Obydwa projekty otrzymały duże finansowe wsparcie od fundacji Volkswagena. Koszty druku serii „Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland” podzieliły między sobą po połowie Institut für Zeitgeschichte i Bundesarchiv; zgodnie z informacją z wydawnictwa pięć tomów tej serii były najlepiej sprzedającą się serią w czterdziestoletniej historii wydawnictwa Harald Boldt.

Do zakończonej przez Bundesarchiv edycji źródeł należy także wybór źródeł *Europa unter Hakenkreuz. Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus (1938-1945) (Europa w cieniu swastyki. Polityka okupacyjna niemieckiego faszyzmu (1938-1945))*. Tytuł edycji nie budzi wątpliwości: ta koncepcja przygotowana została w Zentralinstitut für Geschichte Akademii Nauk NRD przez Wolfganga Schumanna we współpracy z Ludwigiem Nestlerem, w końcowym okresie NRD kierownikiem centrum dokumentacyjnego Państwowego Zarządu Archiwów w tamtejszym MSW. Do 1990 r. ukazało się pięć tomów zawierających dokumenty

⁷ *7 Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der Politischen Parteien*, seria 4, t. 9/1: *Zonenbeirat 1946-1948, Protokolle und Anlagen, 1.-11. Sitzung 1946/47*, cz. 1 i 2, G. Stuber (opr.), Düsseldorf 1993-1994.

⁸ Por. zbiorcze informacje o projektach udostępniania materiałów Ch. Weisz (wyd.), *OMGUS-Handbuch. Die amerikanische Militärregierung 1945-1949*, München 1994 i A. M. Birke, E. A. Mayring (wyd.), *Britische Besatzung in Deutschland. Aktenerschließung und Forschungsfelder*, London 1992.

poświęcone niemieckiej polityce okupacyjnej w Austrii i Czechosłowacji, w Polsce, w Belgii, Holandii i Luksemburgu, we Francji oraz w Związku Radzieckim⁹.

Jesienią 1991 r., po przekazaniu do Bundesarchiv zadań realizowanych wcześniej przez wspomniane centrum dokumentacyjne, zdecydowałem się — z powodu wysokiej wartości informacyjnej serii dla badaczy w sąsiednich państwach, oraz archiwalnego charakteru wybranych do edycji źródeł do niemieckiej polityki okupacyjnej w czasie II wojny światowej — nie przerywać publikacji, ale raczej postarać się o wydanie pozostałych, przygotowanych do druku maszynopisów. Tak więc mogły ukazać się w 1992 r. tomy poświęcone kolejnym państwom: Jugosławii, Grecji, Węgrom, Albanii i Włochom oraz Danii i Norwegii. W latach 1994 i 1996 ukazała się jeszcze w dwóch tomach część uzupełniająca, o problemie kolaboracji i o stanie badań; obydwa tomy pod redakcją i ze wstępem Wernera Rohra¹⁰. Zaangażowanie finansowe Bundesarchiv pozostało podczas realizacji tego projektu całkowicie pod kontrolą, wydanie edycji wymagało w gruncie rzeczy jedynie uzyskania dotacji na pokrycie kosztów druku, w łącznej wysokości niecałych 140 tys. marek; oczywiście nie było w tym „kosztów personalnych”. Reakcja na edycję, przede wszystkim w państwach Europy Środkowowschodniej i Południowo-Wschodniej, potwierdziła słuszność decyzji z jesieni 1991 r. o dokończeniu tej serii. Stało się tak mimo związanego z tym ryzyka, że nie mieliśmy już wpływu na wybór źródeł i komentarze w wydawanych tomach.

II

Bieżące prace edycyjne Bundesarchiv koncentrują się na okresie powojennym — z jednym wyjątkiem, o którym chciałbym najpierw wspomnieć; Archiwum nadal prowadzi wspólnie z Komisją Historyczną przy Bawarskiej Akademii Nauk edycję „Akten der Reichskanzlei. Regierung Hitler 1933-1945” (Akta Kancelarii Rzeszy. Rząd Hitlera 1933-1945). Karl-Heinz Minuth pracował do 1983 r., początkowo pod opieką naukową Konrada Repgena i Hansa Boomsa i dzięki dodatkowym subwencjom Deutsche Forschungsgemeinschaft, nad przygotowaniem dwóch pierwszych tomów do lat 1933 i 1934¹¹. Po długiej przerwie Friedrich Hartmannsgruer podjął w 1989 r. tę pracę i wiosną tr. przedłożył gotowy do druku tekst kolejnego tomu, obejmującego 2. połowę 1934 r. (od sierpnia) i 1935 r. Kolejne decyzje podjąć musieli Hans Gunter Hockerts i Rudolf Morsey, którzy przejęli z ramienia Komisji Historycznej od Repgena krytyczną opiekę nad edycją. Z punktu widzenia archiwisty trzeba podkreślić jedno: wybrana przez Friedricha Hartmannsgruera strategia wyboru dokumentów jasno określała

⁹ *Europa unterm Hakenkreuz. Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus 1938-1945*, t. 1-5, Wolfgang Schumann, Ludwig Nestler (wyd.): 1.1: *Osterreich und Tschechoslowakei*, Helma Kaden i inni (opr.), Berlin 1988; t. 2: *Polen*, Werner Rohr i inni (opr.), Berlin 1989; t. 3: *Belgien, Luxemburg, Niederlande*, Ludwig Nestler (opr.), Berlin 1989; t. 4: *Frankreich*, Ludwig Nestler (opr.), Berlin 1990; t. 5: *Sowjetunion*, Norbert Muller (opr.), Berlin 1991.

ⁱ *Europa unterm Hakenkreuz. Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus 1938-1945*, t. 6-8, Bundesarchiv (wyd.), t. 6: *Jugoslawien, Griechenland, Albanien, Italien und Ungarn*, M. Seckendorf (opr.), Berlin — Heidelberg 1992; t. 7: *Danemark, Norwegen*, F. Petrick (opr.), Berlin — Heidelberg 1992; t. 8: *Okkupation und Kollaboration (1938-1945)*, W. Rohr (opr.), cz. 8/1, Berlin — Heidelberg 1994 i cz. 8/2, Heidelberg 1996.

ⁱⁱ *Akten der Reichskanzlei. Regierung Hitler 1933 bis 1945*, Konrad Repgen-Historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, H. Booms — Bundesarchiv (wyd.), t. 1: *1933-1934*, K.-H. Minuth (opr.), Boppard 1983.

metody pracy i była pewna naukowo. Poświęcił on pięć lat, aby przejrzeć cały zasób akt Kancelarii Rzeszy z okresu dyktatury nazistowskiej, ponadto uwzględnił także korespondencję poszczególnych resortów Rzeszy, zebraną w Bundesarchiv w Koblencji i w Poczdamie (a obecnie w Berlinie), oraz materiały wojskowe, aby móc napisać wyczerpujący komentarz także dotyczący niekompletnych materiałów Kancelarii Rzeszy. Na tej mocnej faktograficznej podstawie mógł przygotować w ciągu dwóch lat budzący uznanie, pełny komentarz naukowy do okresu od sierpnia 1934 r. do końca 1935 r. Wydaje się, że będzie to możliwe w podobnym czasie dla kolejnych tomów do 1945 r. Tak więc, po zainwestowaniu w okres przygotowawczy, podczas którego wykorzystane zostały także nowe możliwości techniczne zbierania informacji, rysuje się możliwość szybkiego wydawania od 1999 r. kolejnych tomów.

W trakcie realizacji kolejnej edycji *Der Parlamentarische Rat 1948-1949. Akten und Protokolle (Rada Parlamentarna. Akta i protokoły)* obydwaj pierwsi wydawcy serii, Karl G. Wernicke z Bundestagu i Hans Booms z Bundesarchiv, napotkali wszystkie trudności, jakie tylko możliwe są we współpracy z osobami z zewnątrz. Koncepcję tej serii wypracował na początku lat siedemdziesiątych H. Booms wraz z W. Voglem jako celowe uzupełnienie wspomnianej już edycji *Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik*. Booms wykorzystał zaraz po objęciu urzędu prezydenta Bundesarchiv kontakty nawiązane w Komisji Historii Parlamentaryzmu i Partii Politycznych z kierownikiem działu naukowego Bundestagu, K. G. Wernicke, dla uzgodnienia wspólnej edycji. W 1975 r. ukazał się pierwszy tom, o genezie Rady Parlamentarnej, w opracowaniu Johanna Volкера Wagnera, który jednak już w 1974 r. objął stanowisko dyrektora Archiwum Miejskiego w Bochum¹².

Dopiero w 1981 r. wydano, przygotowany przez Petera Buchera, drugi tom o konferencji ustawodawczej w Herrenchiemsee, w 1986 r. kolejny — opracowany przez Wolframa Wernera — tom z protokołami komisji ds. organizacyjnych, i w 1989 r. z protokołami komisji ds. statutu okupacyjnego. Stagnacja w wydawaniu serii wydawała się być w okresie zjednoczenia Niemiec nie do przezwyciężenia. Od początku edycji opracowanie materiałów Komisji Głównej i Komisji ds. Konstytucji zlecono osobom z zewnątrz, dla których była to dodatkowa praca. W obydwu przypadkach nie sposób było przewidzieć na początku lat dziewięćdziesiątych, kiedy będą gotowe maszynopisy. Dużą zasługą Konrada Repgena było to, że wraz z przejęciem przez Wolframa Wernera materiałów Komisji ds. Konstytucji opracowanie serii nabrało na nowo rozpędu. Protest Repgena przeciw przerwaniu planów edycji, skierowany do p. prezydenta Bundestagu, ułatwił podjęcie decyzji przez Wydział Naukowy Bundestagu. Od 1993 r. zawierał on czasowe umowy z młodymi historykami, którzy przy silnym poparciu Bundesarchiv w szybkim tempie przygotowali kolejne tomy¹³. Mimo wysiłków nie da się jednak spełnić

¹² *Der Parlamentarische Rat 1948-1949. Akten und Protokolle*, Deutsche Bundestag i Bundesarchiv (wyd.), t. 1-3, K. G. Wernicke, H. Booms (wyd.); t. 4: R. Schick, F. P. Kahlenberg (wyd.); t. 1: *Vorgeschichte*, V. Wagner (opr.), Boppard 1975; t. 2: *Der Verfassungskonvent auf Herrenchiemsee*, P. Bucher (opr.), Boppard 1981; t. 3: *Ausschufi für Zuständigkeitsabgrenzung*, W. Werner (opr.), Boppard 1986; t. 4: *Ausschufi für das Besatzungsstatut*, W. Werner (opr.), Boppard 1989.

¹³ *Ibidem*, t. 5-10, R. Schick, F. P. Kahlenberg (wyd.); t. 11, H.-J. Stelzl, F. P. Kahlenberg (wyd.), t. 5: *Ausschufi für Grundsatzfragen*, E. Pikart, W. Werner (opr.), Boppard 1993; t. 6: *Ausschufi für Wahlrechtsfragen*, H. Rosenbach (opr.), Boppard 1994; t. 7: *Entwurf zum Grundgesetz*, M. Hollmann (opr.), Boppard 1995; t. 8: *Die Beziehungen des Parlamentarischen Rates zu den Militärregierungen*, M. F. Feldkamp (opr.), Boppard 1995; t. 9: *Plenum*, W. Werner (opr.), München 1996; t. 10: *Ältestenrat, Geschäftsordnungs-ausschufi und Überleitungsausschufi*, M. F. Feldkamp (opr.), Boppard 1997; t. 11: *Interfaktionale Besprechungen*, M. F. Feldkamp (opr.), Boppard 1997.

oczekiwać, że uda się zakończyć tę serię wiosną tego roku, ewentualnie przyszłego, czyli najpóźniej 50 lat po przyjęciu Ustawy Zasadniczej. Co do edycji *Akten und Protokolle des Parlamentarischen Rates* podać można jedynie nieliczne informacje finansowe: ogólne koszty druku jedenastu tomów wyniosły 883 489 marek, przy każdorazowym nakładzie 1000 egzemplarzy. Do wiosny 1998 r. zdołano sprzedać ponad połowę nakładu. Duży udział pracowników Bundesarchiv w opracowaniu edycji, w porównaniu do zaangażowania osób z Bundestagu, został przez ten ostatni wyrównany przez przejście większej części kosztów druku.

Pozostaje mi jeszcze samokrytycznie przyjrzeć się dwóm dużym, prowadzonym jeszcze edycjom. Wraz z przejściem zbiorów i 2/3 personelu, działającego do 1991 r. w ramach Ministerstwa ds. Stosunków Wewnętrzniemieckich, Instytutu Ogólnoniemieckiego Bundesarchiv przejęło także opracowanie zainicjowanej przez Ernsta Deuerleina edycji: *Dokumente zur Deutschlandpolitik* (DzD, *Dokumenty do polityki niemieckiej*), od 1961 r. ukazało się pięć serii i 25 tomów, niektóre w kilku częściach¹⁴. Edycja uzupełniona będzie jeszcze dodatkowymi wydawnictwami, z których dotychczas ukazało się 8 numerów¹⁵. Specyfika tej edycji polega na zastrzeżeniu prawa do jej wydawania Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, czym zajmuje się tam referat umieszczony w Wydziale Podstawy Polityki Wewnętrznej. Ministerstwo to wydaje edycję przy pomocy kierownictwa naukowego w osobach Klaus Hildebranda i Hansa-Petera Schwarz. Współpracownicy projektu umieszczeni są nadal w bezpośrednim sąsiedztwie archiwum przejściowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w St. Augustin-Hangelar. Współpracownicy ci są w większości zatrudnieni na stałe w strukturze ministerstwa, niektórzy mają czasowe umowy o pracę. Minione trzy lata były w istocie zdominowane przez przygotowania do *Sonderedition Deutsche Einheit* (edycja specjalna: *Jedność Niemiec*), edycji z zasobów archiwalnych Urzędu Kanclerskiego za okres od 30 maja 1989 r. do 1 października 1990 r.

¹⁴ *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, zainicjowane przez Ernsta Deuerleina, redaktorami naukowymi byli Karl Dietrich Bracher i Hans Adolf Jacobsen, a od 1994 r. Alexander Fischer (do 1995), Klaus Hildebrand i Hans-Peter Schwarz. Do 1992 r. wydawano je w wydawnictwie A. Metzner we Frankfurcie n. Menem/Kriftel, a od 1996 r. w R. Oldenbourg w Monachium. Seria I, 3 września 1939 — 8 maja 1945: 1.1: *Britische Deutschlandpolitik 1939-1941*, R. Blasius (opr.), 1984; t. 2: *Amerikanische Deutschlandpolitik 1941-1942*, M.-L. Goldbach, 1986; t. 3: *Britische Deutschlandpolitik 1942*, R. Blasius (opr.), 1988-1989; t. 4: *Amerikanische Deutschlandpolitik 1943*, M.-L. Goldbach (opr.), 1991. Seria II, 9 maja 1945 do 4 maja 1955: t. 1: *Die Konferenz von Potsdam*, G. Biewer, H. Nathan (opr.), 1992; t. 2: *Die Konstituierung der Bundesrepublik und der Deutschen Demokratischen Republik, 7. September bis 31. Dezember 1949*, H. J. Kusters przy współpracy D. Hofmanna (opr.), 1996; t. 3: *1950*, H. J. Kusters, C. Tessmer (opr.), 1997. Seria III, 5 maja 1955 — 9 listopada 1958: t. 1: *Mai-Dezember 1955*, E. Deuerlein, G. Biewer, H.-J. Schierbaum (opr.), 1967; t. 4: *4. Januar bis 9. November 1958*, E. Deuerlein, G. Biewer (opr.), 1969. Seria IV, 10 listopada 1958 — 30 listopada 1966, t. 1: *10. November 1958 — 9. Mai 1959*, E. Deuerlein, N. Hannelore (opr.), 1971; t. 2: *Mai — 10. August 1959*, E. Deuerlein, J. Werner, 1971; t. 3: *August — Dezember 1959*, E. Deuerlein, J. Werner (opr.), 1972; t. 4: *Januar—Juni 1960*, E. Deuerlein, G. HolzweiBig (opr.), 1972; t. 5: *Juli—Dezember 1960*, E. Deuerlein, G. HolzweiBig (opr.), 1973; t. 6: *Januar—11. August 1961*, R. Salzmann (opr.), 1975; t. 7: *12. August — Dezember 1961*, G. Biewer (opr.), 1976; t. 8: *1962*, N. Hannelore (opr.) 1977; t. 9: *1963*, G. Biewer, J. Werner (opr.), 1978; t. 10: *1964*, M.-L. Goldbach, K.-G. Schirrmeister (opr.), 1980; t. 11: *1965*, M.-L. Goldbach (opr.), 1978; t. 12: *Januar — November 1966*, G. Oberlander (opr.), 1981. Seria V, t. 1: *Dezember 1966-1967*, G. Oberlander (opr.), 1984; t. 2: *1968*, G. Oberlander (opr.), 1987.

¹⁵ Ostatnio ukazał się tom: D. Hofmann, *Truppenstationierungen in der Bundesrepublik Deutschland. Die Vertragsverhandlungen mit den Westmächten 1951-1959*, München 1997.

Zaprezentowano ją w Bonn 8 lipca 1998 r.¹⁶ Widać od razu, że tego rodzaju edycja mogła zostać przygotowana jedynie dzięki woli politycznej rządu RFN. Zadanie to postawione zostało w 1995 r., a przewidziane do druku dokumenty udostępniono, przy wyraźnej zgodzie zagranicznych polityków, w osiem lat po ich powstaniu, zwalniając je przez specjalne zezwolenie z trzydziestoletniego okresu zamknięcia. Ważnym z punktu widzenia Bundesarchiv warunkiem realizacji tej specjalnej edycji było zapewnienie, że odnośne dokumenty będą po ukazaniu się edycji powszechnie dostępne w archiwum¹⁷. Takie działania usprawiedliwia jedynie epokowy charakter zjednoczenia Niemiec.

Ostatnią edycją przygotowywaną przez Bundesarchiv, zgodnie z postanowieniem rządu RFN z 20 czerwca 1979 r., jest seria *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung (Protokoły posiedzeń rządu RFN)*. Pierwszy tom ukazał się już we wrześniu 1982 r., a tom dziewiąty — dotyczący 1956 r. — zaprezentowany został 20 sierpnia 1998 r.¹⁸ Seria ta ma dla historii RFN kluczowe znaczenie, należy ją wymieniać jednym tchem razem z wydawaną od 1994 r. przez Institut für Zeitgeschichte na zlecenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych edycją *Akten zur Auswärtigen Politik (AAPD, Akta Polityki Zagranicznej)*¹⁹. Decyzję rządu RFN z 1979 r. poprzedzały długie lata przygotowań, o których Hans Booms wspomniał jedynie zbiorczo, wskazując na ich wyniki we wstępie do pierwszego tomu za 1949 r. Jedną z zasadniczych trudności stanowiło to, że zapisy w protokołach zakwalifikowane zostały w Urzędzie Kanclerskim jako dokumenty tajne z kategorią „tajne”; tak pozostaje do chwili ukazania się każdego kolejnego tomu. Zasada ta obejmuje także materiały komisji rządowych. Początkowo kwalifikacja dokumentów jako tajnych służyła zachowaniu tajemnicy narad w aktualnych dyskusjach, jednakże przepisy te muszą być rzecz jasna przestrzegane. Kolejną przeszkodę w przygotowaniu publikacji stanowiło zdobycie środków finansowych, których Ministerstwo Finansów wielokrotnie odmawiało. Dopiero gotowość Fundacji Volkswagena do przejścia finansowania kosztów zatrudnienia dwóch naukowców, aby rozpocząć serię, umożliwiła podjęcie przez rząd wspomnianej decyzji z czerwca 1979 r.

Początkowo grupa przygotowująca edycję składała się z trzech współpracowników naukowych i kierującego nimi, mianowanego 16 lutego 1979 r., Konrada Reisera. Do 1989 r. jej wielkość nie zmieniła się, przy czym kierownictwo przejął w 1987 r. Thomas Trumpp, sprawu-

¹⁶ *Dokumente zur Deutschlandpolitik. Deutsche Einheit. Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/1990*, H. J. Kusters, D. Hofmann (opr.), München 1998.

¹⁷ Materiały wykorzystane w edycji zostały udostępnione zgodnie z § 80 GG O. Równocześnie skrócono 30-letni okres zamknięcia na podstawie § 5 ust. 5 ustawy o Archiwum Federalnym (Bundesarchivgesetz). W Bundesarchiv można korzystać z kopii wszystkich udostępnionych do tej edycji dokumentów (Zespół B 136, Załącznik).

¹⁸ *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung*, wydawany dla Bundesarchiv przez Hansa Boomsa do tomu 6 i przez Friedricha P. Kahlenberga od tomu 7, w latach 1982-1993 w Boppard, a od 1997 w München. t. 1:1949, U. Enders, K. Reiser (opr.), 1982; t. 2:1950, U. Enders, K. Reiser (opr.), 1984; t. 3:1950/II. *Wortprotokolle*, U. Enders, K. Reiser (opr.), 1986; t. 4:1951, U. Hullbusch (opr.), 1988; t. 5:1952, K. von Jena (opr.), 1989; t. 6:1953, U. Enders, K. Reiser (opr.), 1989; t. 7:1954, U. Hullbusch, Th. Trumpp (opr.), 1993; t. 8:1955, M. Hollmann, K. von Jena (opr.), 1997; t. 9:1956, U. Hullbusch (opr.), 1998.

¹⁹ *Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland*, wydawany na zlecenie MSZ przez Institut für Zeitgeschichte przez H.-P. Schwarza (wyd.). *September 1949 bis Dezember 1950*, D. Kosthorst, M. F. Feldkamp (opr.), München 1997; *1963*, Mechthild Lindemann, I. D. Pautsch (opr.), 3 tomy, München 1994; *1964*, W. Holscher, D. Kosthorst (opr.), 2 tomy, München 1995; *1965*, Mechthild Lindemann, I. D. Pautsch (opr.), 3 tomy, München 1996; *1966*, M. Peter, H. Rosenbach (opr.), 2 tomy, München 1997; *1967*, I. D. Pautsch, J. Klocker, M. Peter, H. Rosenbach (opr.), München 1998.

jąc je aż do swego odejścia jesienią 1996 r. W 1989 r. konieczne było zwolnienie jednego współpracownika, wcześniejszą liczebność udało się przywrócić we wrześniu 1994 r., a we wrześniu 1996 r. zdolano zwiększyć liczbę współpracowników do sześciu. Od października 1996 r. grupą kieruje Josef Henke. Ponadto od 1997 r. do grupy należy doświadczony wyższy urzędnik, który m.in. szuka danych biograficznych, druków urzędowych i związkowych oraz sprawdza komentarze. Mam nadzieję, jako wydawca, że nadal możliwe będzie przygotowywanie co roku kolejnego tomu, co powinny gwarantować decyzje personalne podjęte po 1996 r.

Muszę zresztą zaznaczyć, że przygotowanie tych kolejnych tomów jest w coraz większym stopniu ułatwiane przez postęp przy klasyfikowaniu i udostępnianiu akt resortowych w archiwum przejściowym Bundesarchiv i w oddziale „B” Bundesarchiv. Dotyczy to m.in. zespołów Ministerstwa Finansów, Planowania Przestrzennego, Budownictwa i Miast, Pracy i Opieki Społecznej oraz Gospodarki. Dopiero udostępnienie tych akt, które w międzyczasie nastąpiło, umożliwia sensowne komentowanie protokołów rządowej komisji gospodarki, których pierwszy tom został przygotowany do druku w opracowaniu Ulricha Endersa jeszcze przed letnią przerwą 1998 r. i którego ukazanie się planowane jest na 1999 r. Pozostaje jeszcze wspomnieć, że edycja protokołów rządowych cieszy się żywym zainteresowaniem. Wysokość nakładu wynosi średnio 1,5 tys. egzemplarzy, 2/3 nakładu dotychczas wydanych tomów zostało sprzedane.

III

Mam następującą uwagę o perspektywach edycji źródeł przygotowywanych przez Bundesarchiv: głównym zadaniem pozostaje sprawne kontynuowanie edycji *Kabinettsprotokolle der Bundesregierung*, która pełni ważną funkcję w wypełnianiu publicznych zadań Archiwum. Z mojego punktu widzenia przyspieszenie wydawania kolejnych tomów jest także dezyderatem historii najnowszej, zajmującej się okresem po 1945 r. Jak konieczne jest ożywienie tych badań, pokazuje analiza statystyki użytkowników Bundesarchiv za rok 1997. Nie uwzględniając użytkowników środków audiowizualnych i Militararchiv-Bundesarchiv: 57,4% podanych tematów badań dotyczy okresu do 1945 r. — do końca dyktatury nazistowskiej, z tego 36,4% lat dyktatury 1933-1945, dalsze niecałe 30% — historii sowieckiej strefy okupacyjnej i NRD, a tylko 12,9% — historii zachodnich stref okupacyjnych i pierwszych czterdziestu lat RFN. Odpowiada tej tendencji liczba użytkowników w Berlin-Lichterfelde w porównaniu do Koblencji: w Berlinie, gdzie znajdują się zespoły Rzeszy Niemieckiej, sowieckiej strefy okupacyjnej i NRD, korzystano z nich zgodnie ze statystyką przez 21 184 dni, w Koblencji wraz z archiwum przejściowym w St. Augustin było to tylko 2 702 dni (12,8%)! Powodem wymieniania tych liczb nie są problemy wewnętrzne: przeciążenie służb zajmujących się udostępnianiem materiałów, magazynów i innych służb technicznych w Berlinie, mała liczba sił fachowych do kwalifikowania i opracowywania akt. Znacznie bardziej irytuje mnie fakt, że dwie trzecie użytkowników (66,1%) zajmuje się niemieckimi dyktaturami, nazistowską i SED, podczas gdy tworzenie i udoskonalanie demokracji na zachodzie Niemiec, proces włączania do zachodnioeuropejskiej współpracy, niemiecka orientacja na wolny i demokratyczny rozwój, na transatlantycką wspólnotę, cieszą się zainteresowaniem jedynie niecałych 13% badaczy. To fakt, że nie znam danych o odpowiednich proporcjach wśród korzystających z akt *Asuwartiges Amt*, w tamtejszym 14 referacie, nie znam także statystyki tematów badawczych opracowywanych w archiwach państwowych w krajach związkowych. Przypuszczam jednak, mając szereg podstaw do tego, że tematy dotyczące historii regionów w czasach dyktatur także tam przewyższają liczbę studiów poświęconych rozwojowi zachodnich Niemiec po 1945 r.

Co należy zrobić, żeby przeciwdziałać tej tendencji? Bundesarchiv nie zajmuje się, rzecz jasna, wspieraniem projektów badawczych. Niewątpliwie jednak może przyczynić się do tego, że publikowane inwentarze zespołów Findbuchern zu Beständen des Bundesarchivs szczególnie poświęcone będą okresowi po 1945 r. Zmiana metod określania kategorii i porządkowania akt w Bundesarchiv, przede wszystkim w oddziale „B” w Koblencji, oraz tzw. postępowanie IT spowodowały, że możliwa stała się realizacja podnoszonej już od wielu lat inicjatywy: do połowy 1999 r. ukazać się powinny pierwsze inwentarze zespołów Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Ministerstwa Sprawiedliwości²⁰. Punktem ciężkości opracowywania akt są materiały powstałe po 1945 r. Niestety, nie jest to możliwe bez strat w pozostałym zakresie; Bundesarchiv nie jest tu wyjątkiem i od 1993 r. jest zobowiązane corocznie ograniczać zatrudnienie o 1,5 do 2%. Tak więc nie posuwa się do przodu opracowywanie spuścizn, całkowicie niewystarczające jest rejestrowanie i zabezpieczanie akt prywatnych osób prawnych.

Punktem ciężkości działalności edycyjnej pozostaje opracowywanie protokołów rządu. Była już mowa o dążeniu do zakończenia serii akt i protokołów Rady Parlamentarnej. Poza tym należy kontynuować wydawanie dokumentów do spraw polityki niemieckiej, przy czym można sobie wyobrazić inne rozłożenie akcentów, z większym podkreśleniem międzynarodowego i ponadnarodowego rozwoju. Kolejnym dezyderatem jest edycja protokołów Rady Ministrów NRD, która jednak ze względu na brak personelu musi jeszcze zostać odsunięta na później. Bundesarchiv musi zaplanować dodatkowe opracowanie materiałów od 1999 r., gdyż przyjął przedłożoną przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej propozycję wspólnego wydawania w ramach dużego projektu edycji *Geschichte der Sozialpolitik in Deutschland seit 1945 (Historia polityki społecznej w Niemczech od 1945 r.)*. Planowanych jest jedenaście tomów dokumentów, wydanych wspólnie z opracowaniem tej polityki. Trwają jeszcze rozmowy o współpracy z położonym w sąsiedztwie Zarządem Archiwów o programie edycji poświęconej rozwojowi instytucji europejskich. Ponadto mogę powiedzieć, że prawie na każdym spotkaniu z przedstawicielami archiwów państwowych z Europy Wschodniej, lub spotkaniu w tych archiwach, pada pytanie o możliwości planowania i realizacji wspólnych edycji źródeł. Jest oczywiste, że Bundesarchiv w każdym takim przypadku próbuje wskazać na możliwych partnerów z uniwersyteckiego lub pozauniwersyteckiego świata nauki, ale samo może angażować się jedynie w wyjątkowych przypadkach²¹. Na koniec winien jestem jeszcze wyjaśnienie, jak wyglądać będzie techniczne wspieranie pracy nad edycją źródeł. Niewątpliwie w procesie opracowywania została całkowicie wprowadzona komputeryzacja. Personel został wyszkolony i jest szkolony na dalszych kursach. Bundesarchiv rozpoczął wydawanie publikacji w formie elektronicznej w 1995 r.: 52 tom inwentarza po zespołach Bundesarchiv wymienia księgi wyroków z zespołu Reichsammergericht (Sąd Najwyższy Rzeszy) znajdującego się w filii archiwum we Frankfurcie nad Menem; dołączony jest do niego 30-stronnicowy dodatek

20 Dotychczas ukazały się już w serii inwentarzy zespołów Bundesarchiv: t. 62: *Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung (Bestand B149)*: cz. 1, *Arbeitsmarktpolitik, Arbeitsvermittlung, Arbeitslosenversicherung, Berufsberatung (1949-1974)*, Kerstin Oldenhege, Koblenz 1998; cz. 2, *Sozialversicherung, Kriegssopfferversorgung, Generalsekretariat für die Sozialreform (1949-1979)*, Axel Schmidt (opr.), Koblenz 1998.

21 Jako projekt pilotażowy ukazał się w rozpoczętej tym zeszytem serii materiałów z Bundesarchiv: *Reichswehr und Rote Armee. Dokumente aus den Militararchiven Deutschlands und Rußlands 1925-1931*, wyd. Friedrich P. Kahlenberg z ramienia Bundesarchiv, Rudolf G. Pichoja z ramienia rosyjskiej służby archiwalnej, Ludmila V Dvojnych dla Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowego, opracowali Kai von Jena, Natalja E. Elisseva przy współpracy Hansjorga F. Buckai i Iwana V Uspenskijego, Koblenz 1995.

w formie sześciu dyskietek i w cenie 25 marek. Choć Gerhard Beier żądał już w 1991 r., podczas wspomnianego kolokwium zamykającego wydawanie „Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik”, żeby możliwe było uzyskanie poszczególnych dokumentów z Bundesarchiv przez fax albo telefon, to przewiduje się obecnie wprowadzenie do Internetu poza materiałami audiowizualnymi jedynie inwentarzy. Obserwujemy rozwój elektronicznych środków publikacji, ale jestem sceptyczny wobec możliwości wcześniejszego publikowania w nich bieżących projektów edycyjnych. Wspomniana publikacja zespołu Reichskammergericht prawie nie sprzedaje się, mimo bardzo niskiej ceny, czyli rynek musi się jeszcze rozwinąć. Wyraźnie odpowiada to także doświadczeniom niemieckiego związku księgarzy: na początku maja 1998 r. stwierdzono, że udział mediów elektronicznych w ofercie rynkowej obejmuje jedynie 2% wszelkich propozycji wydawniczych. A poza tym w mocy pozostaje stare doświadczenie: żadna technika nie może zastąpić historycznego, naukowego i krytycznego podejścia do źródeł.

Kończąc, przypominam wspomnianą na początku rozmowę z panią Tyacke, która objęła swój urząd wiosną 1992 r. W tym samym czasie Public Record Office w Londynie został zreorganizowany w trakcie kampanii prywatyzacji jako „executive agency”, co odpowiadało polityce premier Margaret Thatcher wobec służby cywilnej w Zjednoczonym Królestwie. Od 1992 r. Public Record Office musi opłacać część swoich współpracowników z zarobionych przez siebie pieniędzy. Tylko niektóre kluczowe zadania finansowane są z budżetu (tzw. granty), w zamian za co agencja otrzymała swobodę zatrudniania personelu i prawo reorganizacji archiwum na zasadach działania przedsiębiorstwa. Od tego momentu dewizą jest zarabianie pieniędzy (raising money), rozpadać zaczął się istniejący od XIX w. charakter narodowego archiwum Anglii jako centrum nauk historycznych, z aktami sięgającymi XI w. Kierownictwo Public Record Office wycofało się z większości naukowych projektów edycji źródeł. Zamiast tego proponuje się popularne wydawnictwa, mogące przynieść dochód, np. albumy z plakatami reklamowymi różnych towarów (w tym np. alkoholi), dokumenty o historii browarnictwa. Popularne są tzw. document packs o bitwie nad Sommą w 1916 r., czy też o zatonięciu Titanica. Ten ostatni przyniósł Enterprises and Education Departament dochody sięgające 100 tys. funtów. Kierownik tego działu należy do stałych gości targów książki we Frankfurcie nad Menem, gdzie ma nadzieję znaleźć partnerów do interesów z innych państw, których przekona do takiej jakości publikacji przedsiębiorstwa PRO.

Moje rozumienie zadań Bundesarchiv jest w porównaniu z tym bardzo antykwaryczne. Choć nie mam zaufania do intensywności, z jaką polityczne kierownictwo administracji różnego szczebla otwiera się na zgłaszane przez firmy doradcze maksymy z zakresu ekonomiki produkcji, to większa otwartość i racjonalizacja także fachowej pracy archiwów państwowych wymaga stałego wysiłku. Wysiłek ten powinien jednak koncentrować się na zadaniach określonych pierwotnie przez prawodawcę. Bundesarchiv zalecono w ustawie z 6 stycznia 1988 r. „trwałe zabezpieczanie dóbr archiwalnych Republiki Federalnej, umożliwianie korzystania z nich i naukowe opracowywanie”. W uzasadnieniu do ustawy o Bundesarchiv mowa jest o jego naukowej aktywności: „przyczynia się ono do klarownego i zrozumiałego dla ogółu przedstawienia polityki dawnych rządów Rzeszy Niemieckiej i Republiki Federalnej Niemiec przez ciągłe edycje szczególnie ważnych dokumentów albo przez wystawy. Tym samym Bundesarchiv spełnia zadanie o znaczeniu polityki państwowej i wspiera zrozumienie obywateli dla rozwoju wolności i demokracji w Niemczech” (Bundestag — DS 10/372). Bundesarchiv i jego pracownicy czują się nadal podporządkowani tym sformułowanym przez ustawodawcę zasadom.

tlum. Piotr Madajczyk